
ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 658:664.61

Л. О. Коваленко, к.е.н., професор,
Т. В. Міхєєнко, к.е.н., доцент**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ХЛІБОПЕКАРСЬКОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ**

Анотація. У статті визначено причини спаду обсягів виробництва хлібопекарської промисловості, зниження прибутковості (зростання збитковості) підприємств, досліджено макроекономічні чинники впливу на розвиток цієї промисловості, особливості регуляторної політики держави та її наслідки. Проаналізовано основні проблеми в діяльності хлібопекарських комбінатів, перспективи підвищення ефективності їхньої діяльності на основі технічного переозброєння, реорганізаційних заходів, підвищення якості та розширення асортименту продукції.

Ключові слова: аналіз, хлібопекарська промисловість, проблеми розвитку, комплексний підхід.

Л. А. Коваленко, к.э.н., профессор,
Т. В. Михеенко, к.э.н., доцент**ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ХЛЕБОПЕКАРСКОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ**

Аннотация. В статье определены причины спада объемов производства хлебопекарной промышленности, снижения доходности (роста убыточности) предприятий, исследованы макроэкономические факторы влияния на развитие этой промышленности, особенности регуляторной политики государства и ее последствия. Проанализированы основные проблемы в деятельности хлебопекарных комбинатов, перспективы повышения эффективности их деятельности на основе технического перевооружения, реорганизационных мероприятий, повышения качества и расширения ассортимента продукции.

Ключевые слова: анализ, хлебопекарская промышленность, проблемы развития, комплексный подход.

L. O. Kovalenko, candidate of economic sciences, professor,
T. V. Mikhieienko, candidate of economic sciences, associate professor**PROBLEMS AND PROSPECTS OF BAKING INDUSTRY**

Abstract. The reasons for the decline in production baking industry, reduction of yield (growth loss) of enterprises are defined, macroeconomic factors of influence the development of this industry, features of the regulatory policy and its consequences are studied. The main problems in the activities of bakery plants, the prospects for improving their performance on the basis of technical re-equipment of reorganization measures, improve the quality and range of products are analyzed.

Keywords: analysis, bakery industry, problems of development, complex approach.

Актуальність теми дослідження. Хлібопекарська промисловість як важлива складова харчової промисловості забезпечує населення соціально-значущою продукцією, впливає на продовольчу безпеку країни, підпадає під жорстку регуляторну цінову політику держави, тому розвивається під впливом таких різновекторних факторів, як вимоги ринкового середовища, державне регулювання, соціальні стандарти рівня життя населення. Забезпечення ефективного функціонування підприємств хлібопекарської промисловості в цих умовах є надзвичайно складним завданням, про що свідчать дані про значну питому вагу збиткових підприємств (до 39%).

Аналіз проблем розвитку хлібопекарської промисловості (техніко-технологічних, інвестиційно-інноваційних, фінансово-економічних, соціальних, управлінських) дозволить обґрунтувати напрямки зміцнення фінансового стану підприємств, нарощення їхнього економічного потенціалу, підвищення конкурентоспроможності та якісного задоволення вимог суспільства.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Постановка проблеми. Фінансовий стан більшості вітчизняних підприємств хлібопекарської промисловості України можна охарактеризувати як незадовільний через скорочення обсягів виробництва продукції, зростання долі збиткових підприємств, відсутність достатнього обсягу фінансового забезпечення, відволікання значних сум оборотних коштів у дебіторську заборгованість, наявність значного морального та фізичного зносу основних засобів. Незважаючи на те, що хлібопекарська промисловість є однією з найбільш динамічних та інвестиційно привабливих галузей харчової промисловості з високим рівнем оборотності капіталу, стабільним попитом на продукцію, великі хлібокомбінати не витримують конкуренції, втрачають свою долю ринку, практично згортають інвестиційну діяльність щодо модернізації та оновлення обладнання. Особливо гостро ці тенденції проявляються в депресивних регіонах країни. Наявність тіньового сектору, недозавантаження потужностей хлібокомбінатів, які були розраховані на виробництво значних обсягів продукції в умовах відсутності конкуренції, неефективне цінове регулювання, прагнення перекласти соціальні проблеми на комерційні структури без адекватної підтримки з боку держави, низька якість менеджменту значно загострили проблеми удосконалення механізмів управління хлібопекарською промисловістю як на макрорівні, так і на мікрорівні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Стан виробничо-господарської діяльності хлібопекарських підприємств досліджували в своїх працях вітчизняні й зарубіжні науковці. В. Белік [2], Л. І. Карнаушенко [4], Ю. Л. Труш, С. Петруха, М. П. Сичевський [6], Л. М. Чернелевський у своїх наукових працях визначають проблеми розвитку виробників хлібобулочної продукції та шляхи їхнього вирішення, однак відсутній комплексний підхід до вирішення проблем галузі хлібопекарства, удосконалення політики державного її регулювання, інтенсифікації розвитку промислових хлібопекарських підприємств у депресивних регіонах.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження фінансово-економічних, організаційно-технічних факторів впливу на розвиток хлібопекарської промисловості та обґрунтування напрямків підвищення ефективності її функціонування як на мікрорівні, так рівні державного регулювання.

Виклад основного матеріалу. Хлібопекарська промисловість є важливою складовою продовольчого комплексу України, яка виробляє 6,9% продукції харчової промисловості. Згідно з даними табл. 1 спостерігається уповільнення темпів зростання обсягів реалізованої продукції у порівнянні з відповідними показниками підприємств харчової промисловості, від'ємний фінансовий результат діяльності хлібопекарських підприємств. Такі тенденції розвитку у поєднанні зі зростанням частки збиткових підприємств та високим значенням коефіцієнту зносу основних засобів свідчать про поглиблення системної кризи розвитку хлібопекарства.

Таблиця 1

Динаміка показників розвитку підприємств промисловості України у 2011-2013 р.

Показник	Виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів				Виробництво хліба, хлібобулочних і борошняних виробів			
	2010	2011	2012	2013	2010	2011	2012	2013
1. Обсяг реалізованої промислової продукції, млн грн	193055,6	222387,8	254459,9	261764,7	15113,7	16638,3	17031,0	18135,2
- темп росту до 2010 року, %	100,0	115,2	131,8	135,6	100,0	110,1	112,7	120,0
2. Фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування, млн грн	4899,2	4772,4	10421,2	8580,8	286,3	100,8	-	...
- темп росту до 2010 року, %	100,0	97,4	212,7	175,1	100,0	35,2	-	-
3. Частка збиткових підприємств, %	39,7	40,5	38,3	37,7	39,9	37,3	39,2	...
4. Ступінь зносу основних фондів, %	41,2	42,6	43,2	...	46,7	43,9	46,9	...

Джерело: [3, 5]

Основне призначення хлібопекарської промисловості полягає у забезпеченні населення різними видами хлібобулочних виробів, обсяг споживання яких закладений при визначенні мінімального споживчого кошику у розрахунку на 1 особу на рівні 101 кілограм на рік, або 277 грам на добу [1]. Обсяг виробництва продукції хлібопекарської галузі, який відповідає обсягам її спожив-

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

вання, визначається демографічними та соціально-економічними, ціновими факторами, і згідно з офіційними статистичними даними має стійку тенденцію до зниження (табл. 2).

Зростання обсягів реалізації хлібобулочних виробів у вартісному обчисленні (на 59,9 %) на фоні фактичного скорочення обсягів виробництва у натуральному вираженні (20,1%) зумовлене зростанням цін на продукцію (16,5 % у 2013 році).

Основними причинами зниження обсягів виробництва хлібобулочної продукції є скорочення чисельності населення України, зростання виробництва хліба міні-пекарнями та супермаркетами, обсяг випуску яких не обліковується, зміни в структурі харчування громадян України внаслідок переорієнтації споживачів на інші продукти харчування.

Таблиця 2

Основні показники діяльності хлібопекарських підприємств за 2009-2013 роки

Показники	2009	2010	2011	2012	2013
Випуск хлібобулочних виробів, тис. т	2160	2034	1978	1826	1725
- темп росту до 2009 року, %	100,0	94,2	91,6	84,5	79,9
Випуск хлібобулочних виробів на одну особу, кг	34,0	27,7	39,4	38,6	36,8
- темп росту до 2009 року, %	100,0	81,5	115,9	113,5	108,2
Обсяг товарообороту хліба і хлібобулочних виробів, млн грн	1803	2010	2636	2631	2883
- темп росту до 2009 року, %	100,0	111,5	146,2	145,9	159,9
Індекс цін виробників хліба і хлібобулочних виробів, %	97,0	100,8	116,2	108,3	116,5
Рентабельність операційної діяльності, %	2,2	1,8	0,9	1,7	2,3

Джерело: [3, 5]

Сьогодні розвиток ринку хлібобулочних виробів відбувається в основному за рахунок зростання попиту на нетрадиційні та нові сорти хліба з більш складною рецептурою і здобу, в той час як частка споживання «соціального» хліба досить стабільна протягом кількох років і становить близько 50% [3].

Сьогодні на ринку хліба та хлібобулочних виробів, 99,9% якого становить продукція вітчизняного виробництва, працюють великі промислові підприємства (стаціонарні хлібокомбінати та хлібозаводи), підприємства середньої потужності, малі підприємства, міні-пекарні та цехи. Порівняння фактичних обсягів виробництва і обсягів споживання хліба та хлібобулочних виробів свідчить, що 35% спожитої продукції виробляється промисловими хлібозаводами, а 65% обсягів споживання залишаються поза статистичною звітністю, і ця частка щороку збільшується [3].

Дослідження структури обсягів виробництва продукції хлібопекарської промисловості, відображеної в офіційній статистичній звітності, вказує на те, що 72% хліба і хлібобулочних виробів виготовляють промислові хлібозаводи, розташовані у містах і районних центрах; 6% хліба виготовляють підприємства колишньої системи Укркоопсоюзу, які, як правило, мають невелику потужність і обслуговують населення сільської місцевості; 1,5% хліба припадає на частку підприємств Укрпродсоюзу; 20% хліба і хлібобулочних виробів випікають приватні, малі пекарні [3].

Основні виробничі потужності хлібопекарської галузі зосереджені, як правило, у регіонах найбільшого виробництва борошна, а також у великих промислових центрах і столиці. Так, приблизно 49% хліба і хлібобулочних виробів, вироблених в Україні, зосереджено в 6 найбільших промислових регіонах [4]. Найбільшу частку у виробництві хлібобулочних виробів займає м. Київ (більше 10% сукупного обсягу виробництва), а також Донецька (більше 10%) і Дніпропетровська (більше 10%) області. Причиною є густина населення зазначених регіонів і більш високий рівень економічного розвитку, а отже - і платоспроможного попиту. При цьому, потужності промислових хлібозаводів використовуються на 30-40%, за винятком хлібозаводів Києва і деяких великих міст, де хлібозаводи працюють на повну потужність [3]. Слід враховувати, що значна частина хлібозаводів, побудованих у минулому столітті, була оснащена комплексно механізованими лініями, розрахованими на безперервний цикл виробництва обмеженого асортименту продукції, монопольне положення на ринку відповідної продукції. В умовах ринкової конкуренції, зміни ви-

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

мог до якісних характеристик продукції такі підприємства не в змозі оперативно реагувати на потреби споживачів. Щорічне скорочення випуску хлібобулочної продукції є причиною неповного завантаження наявних виробничих потужностей, що, в свою чергу, впливає на ефективність використання основних виробничих фондів, обмежує можливості їхнього відтворення, а застарілість технологій промислових хлібо заводів й високий ступінь зношеності основних засобів зумовлюють низький рівень конкурентоспроможності їхньої продукції, що в кінцевому підсумку знижує загальний фінансовий результат діяльності хлібопекарських підприємств.

Ще одним фактором, що значно пливає на результати діяльності хлібопекарських підприємств, є диспаритет цін. Враховуючи, що цінова ситуація на ринку хліба та хлібобулочних виробів за останні роки характеризується відносною стабільністю (споживчі ціни на хліб зросли у 2013 році на 2,7%), ціни реалізації хліба не покривали зростаючі витрати на його виробництво.

Впродовж 2012-2013 років майже на 60% подорожчав природний газ для промислових споживачів, збільшено законодавчо встановлений рівень мінімальної заробітної плати на 12,9% (з 1004 до 1134 грн.), відбулося зростання тарифів на електроенергію, ціни на допоміжну сировину (зокрема, дріжджі та сіль), транспортні витрати (за рахунок зростання цін на бензин), а головне, зросли ціни на основну сировину (на пшеничне борошно на внутрішньому ринку зросли в межах 8-18%, на пшеницю на внутрішньому ринку у 2012 році - на 21-24% [5]). У цих умовах стає актуальною державна підтримка промислових хлібопекарських підприємств.

Основними регуляторами на внутрішньому ринку є державний інвестиційний фонд (Аграрний фонд), а також роботи, пов'язані з переробкою зерна на борошно, яке доступне для всіх підприємств, що виготовляють т. з. соціальні сорти хліба. Поставка хлібопекарським підприємствам борошна з державних ресурсів покликана компенсувати зростання витрат, що впливають на ціну хліба. Однак інтервенції борошна з Аграрного фонду у попередніх роках не виконували стабілізуючу роль на ринку хліба. Впродовж 2013 року Аграрним фондом було відвантажено 36,7 тис. тонн борошна, виробленого з зерна державного інтервенційного фонду, при місячній потребі в борошні для виробництва хліба та хлібобулочних виробів в обсязі близько 100 тис. тонн, що засвідчує неефективність інтервенцій борошна з Аграрного фонду як важеля стабілізації на ринку хліба.

Найбільш гострою проблемою даної галузі є технічне переоснащення, оскільки досі у хлібопекарській промисловості України використовується велика кількість хлібопекарських печей, які були розроблені ще в 30–50-ті рр. минулого століття. Ці печі витрачають на випікання хлібобулочних виробів у 2–3 рази більше палива, ніж печі сучасних конструкцій. Заміна хлібопекарських печей старих конструкцій на нові енергоощадні печі – нагальне завдання виробників хлібобулочних виробів, розробників та виробників нових печей.

Враховуючи загальний стан та основні тенденції розвитку хлібопекарської промисловості, можна визначити наступні шляхи стимулювання розвитку хлібопекарської промисловості як на рівні підприємств, так і на макrorівні.

На мікрорівні аналіз діяльності ПАТ «Чернігівський хлібокомбінат» дозволив виявити типові для підприємств, розташованих у депресивних регіонах, причини неефективної діяльності та виявити внутрішні резерви подолання збитковості. До них належать:

1. Реорганізація та реструктуризація підприємств шляхом оптимізації виробничої та управлінської структури. Враховуючи, що вони мають значні виробничі площі, земельні ділянки в межах міст, а часто і територіально відокремлені підрозділи, акумуляція фінансових ресурсів для проведення технічного переоснащення може здійснюватися за рахунок або продажу відокремлених підрозділів, або здачі в оренду вільних площ, або створення при хлібо заводах мініпекарень, оснащених сучасним обладнанням. Це дозволить значно скоротити витрати, оперативно реагувати на зміну вимог споживачів, розширити асортимент і підвищити якість продукції, впроваджувати прискорені технології випікання хліба.

2. Розробка і реалізація планів технічного розвитку з метою переоснащення виробничого процесу сучасним обладнанням, підкріпленого відповідним фінансовим забезпеченням. Вітчизняне машинобудування освоїло широку номенклатуру відповідного обладнання з прийнятними ціновими параметрами. Джерелами фінансування можуть бути як власні кошти, так і кредити

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

банківських установ. Враховуючи прискорену оборотність капіталу в даній галузі, затребуваність продукції, банки будуть фінансувати підприємства навіть за низьких показників рентабельності.

3. Підвищення якості менеджменту. Розробка і реалізація стратегії антикризового управління, спрямованої на виявлення сильних і слабких сторін діяльності, можливостей і загроз з метою визначення резервів зниження витрат, шляхів підвищення ефективності використання наявного потенціалу (потужностей, робочої сили, товарно-матеріальних запасів).

4. Удосконалення маркетингової політики в напрямку освоєння ринків районів області і витіснення конкурентів (у Чернігівській області вигідно реалізувати хлібобулочні вироби з Києва) за рахунок підвищення якості та гнучкої цінової політики, розширення асортименту продукції, орієнтованої на різні сегменти ринку; зміцнення власної торгівельної мережі, більш тісні контакти з покупцями.

На макrorівні нагальним питанням є розробка і реалізація програм державної підтримки хлібопекарської промисловості:

- 1) збільшення обсягу та виконання запланованих зернових інтервенцій з Аграрного фонду;
- 2) підвищення граничного рівня рентабельності основних видів хлібобулочних виробів з 10% до 15-20% при незмінному рівні граничної торгівельної націнки 10%;
- 3) запровадження системи пільгового оподаткування хлібопекарських підприємств, що здійснюють технічне переоснащення;
- 4) впровадження механізмів регулювання диспаритету цін на сировину і готову продукцію;
- 5) введення податкових пільг на імпорт хлібопекарського обладнання і техніки; розробка та впровадження технічних регламентів та стандартів технологічних процесів у хлібопеченні, адаптованих до міжнародних вимог;
- 6) створення інформаційної бази даних про найбільш конкурентоспроможні об'єкти інвестування в хлібопекарській галузі;
- 7) сприяння розвитку добросовісної конкуренції в галузі та скорочення тіньового сектору виробництва хлібобулочної продукції;
- 8) розвиток вітчизняного машинобудування для хлібопекарської промисловості та заміщення імпортного обладнання.

Висновки. Стратегічні перспективи хлібопекарської промисловості пов'язані з посиленням її комплексного розвитку, що вимагає поєднання зусиль як підприємницьких структур, так і органів державного регулювання, що забезпечить створення реальних передумов для технологічного переозброєння підприємств, розширення асортименту продукції, врахування потреб різних категорій споживачів, досягнення максимально ефективного виробництва за рахунок зниження матеріаломісткості та енергоємності продукції, впровадження новітніх технологій, що відповідають економічним, соціальним та екологічним вимогам.

Література

1. Про затвердження наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та наборів послуг для основних соціальних і демографічних груп населення : Постанова від 14.04.2000 р. № 656 [Електронний ресурс] / Кабінет Міністрів України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/656-2000-%D0%BF>.
2. Белік В. Стан і проблеми хлібопекарської промисловості України / В. Белік // Техніка АПК. – 2012. – № 4-5. – С. 11-13.
3. Інформація про підсумки роботи підприємств хлібопекарської галузі, виконавчого апарату Об'єднання "Укрхлібпром" та ЦВТЛ у 2012 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrhlbprom.org.ua/ua/novini/informacija_pro_pidsumki_roboti_u_2012.html
4. Карнаушенко Л. І. Шляхи розвитку хлібопекарської промисловості України / Л. І. Карнаушенко // Зернові продукти і комбікорми. – 2011. – №1. – С. 17-19.
5. Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua/>.
6. Сичевський М. П. Стан та пріоритетні напрямки розвитку харчової промисловості в Україні / М. П. Сичевський // Економіка АПК. – 2012. – № 1. – С. 38-40.

References

1. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2000). *Pro zatverdzhennia naboriv produktiv kharchuvannia, naboriv neprodovolchikh tovariv ta naboriv posluh dlia osnov-nykh sotsialnykh i demohrafichnykh hrup naseleennia : Postanova vid 14.04.2000 r. # 656* [On approval of food sets, sets of non-food products and services for basic social and demographic groups: Decision of 14.04.2000 p. № 656]. Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/656-2000-%D0%BF> [in Ukrainian].

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

2. Belik, V. (2012). Stan i problemy khlibopekarskoi promyslovosti Ukrainy [State and Problems of the baking industry in Ukraine]. *Tekhnika APK - Agro-industrial complex technology*, 4-5, 11-13 [in Ukrainian].
3. Ukrkhlbprom. (2013). *Informatsiia pro pidsumky roboty pidpriemstv khlibopekarskoi haluzi, vykonavchoho aparatu Obiednannia "Ukrkhlbprom" ta TsVTL u 2012 rotsi* [Information on the outcome of enterprises baking industry association executive office "Ukrkhlbprom" and Central industrial-technological laboratory in 2012 year]. Retrieved from: http://ukrkhlbprom.org.ua/ua/novini/informacija_pro_pidsumki_roboti_u_2012.html [in Ukrainian].
4. Karnaushenko, L. I. (2011). Shliakhy rozvytku khlibopekarskoi promyslovosti Ukrainy [Pathways of development of the baking industry in Ukraine]. *Zernovi produkty i kombikormy - Cereal products and feed*, 1, 17-19 [in Ukrainian].
5. *State Statistics Service of Ukraine. Official web-site.* (n.d.). Retrieved from: <http://ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].
6. Sychevskiy, M. P. (2012). Stan ta priorityetni napriamky rozvytku kharchovoi promyslovosti v Ukraini [Status and priority areas of the food industry in Ukraine]. *Ekonomika APK - The economy of agro-industrial complex*. 1, 38-40 [in Ukrainian].

Надійшла 17.03.2014